

Fejezetek a Kárpát-medence késő rézkori emberábrázolásának tárgyi emlékeiből

A késő rézkori badeni kultúra emberábrázolásának ránk maradt emlékei jelen ismereteink szerint három fő kategóriába sorolhatók: idolk, kebles edények, ember alakú urnák.

Az elsőként publikált badeni agyagfigurák - Bogojevo,¹ Vinča,² Vučedol³ majd a Banner monográfiában közölt Tápé-Malajdok, Ózd-Kőaljatető, Ózd-Sportstadion, Onga⁴ - sokáig nem kaptak kellő figyelmet a kutatásban. A hatvanas évek megélénkült vallástörténeti érdeklődésének következtében a kultuszélet tárgyi emlékeit a történelem előtti korokban is kezdték keresni. Ennek köszönhetően az elmúlt évtizedek során a közölt idolk száma is jelentősen gyarapodott, mára már könyvtárnyi irodalma van az idolkművéssegnek.

A nyolcvanas évek elején nagyjából egyszerre látott napvilágot három összegző tanulmány a késő rézkorból,⁵ amelyek közül Kalicz N. cikkében találjuk meg az akkor ismert idolk csaknem teljes inventáriumát: Szlovákiából, Magyarországról, Jugoszláviából, Romániából, Albániából és a görög Makedóniából mintegy 60 cserélhető fejű, lapos idolk (Kopflosen, headless) publikált.⁶ Ez a nagy területen azonos tartalmat megjelenítő kultikus tárgytípus Közép-Európában egyértelműen a badeni kultúrához asszociálódik. Az említett összefoglaló tanulmányok óta újabb és újabb idolk kerültek elő, amelyeket a szerző gyűjtött össze.⁷

Az emberábrázolás másik nagy csoportját alkotják az anthropomorf edények. Ezen belül különleges kategóriát jelentenek a női felső testet plasztikusan megformáló amforák, amelyekkel nagyon keveset foglalkozott eddig a kutatás.⁸ Jelen tanulmányban az ismert kebles edények összegyűjtésével és elemzésével kívánom e hiányosságot némileg csökkenteni.⁹

A nőalakot megformáló edényeket Banner János monográfiájából Fonyód¹⁰ (I. kép 3.), Felsőzsolca¹¹ (I. kép 4.), Koroncó¹² (2. kép 4.), Celldömölk-Sághegy¹³ (I. kép 1.) lelőhelyekről ismerjük. Banner J. nem elemezte bővebben ezt az edényfajtát. A koroncói darabnál megjegyezte, hogy női melleket ábrázoló bütyökkel van díszítve. A Fonyódon feltárt I. sír urnájáról megállapította, hogy sematikus emberábrázolás, míg a sághegyi és felsőzsolcai példányoknál elsősorban az aszimmetrikus formát hangsúlyozta, megjegyezve, hogy ezek az edények olyanok, mint a fonyódi urna.¹⁴

Kalicz N. a péceli kultúra anatóliai kapcsolatait feltáró munkájában részletesen foglalkozott az ember alakú edényekkel, köztük a ginekomorf¹⁵ amforákkal is.¹⁶ A Banner monográfiában szereplő edényeket

¹ CZIRÁKY 1898, II. t. 9a-b.

² VASIĆ 1936, 3. kötet. 96. o. Abb. 480.

³ SCHMIDT 1945, Taf. 29. 1a-b.

⁴ BANNER 1956, Taf. LVIII. 12, LXVIII. 1-2, LXIX. 15-16, LXXVIII. 19.

⁵ NOVOTNÝ 1981, TASIĆ 1981, KALICZ 1981.

⁶ Kalicz N. tanulmánya a görögországi Xanthiban tartott konferenciára készült. Tudomásom szerint a konferencia tanulmánykötete azóta sem jelent meg, a cikkek csak különnyomatok formájában léteznek, azok is csak K betűig.

⁷ BONDÁR 1999, BONDÁR 2000, BONDÁR 2001.

⁸ Érdekes módon Gimbutas műveiben nem találtuk meg ezt az anthropomorf megjelenítési formát (GIMBUTAS 1974, GIMBUTAS 1991) Ugyancsak nem foglalkozott ezzel az edénytípussal B. Jovanović sem (JOVANOVIĆ 1964).

⁹ Ez az áttekintés a badeni kultúra emberábrázolásáról írott tanulmány (BONDÁR 1998) egy fejezetének kiegészített, kissé átdolgozott változata.

¹⁰ BANNER 1956, 28. Taf. XI. 1.

¹¹ BANNER 1956, 94. Taf. LXII. 34.

¹² BANNER 1956, 37. Taf. XIII. 3.

¹³ BANNER 1956, 20. Taf. III. 3. = KALICZ 1963, 43. 4a, VII. t. 5.

¹⁴ BANNER 1956, 37, 97.

¹⁵ ginekomorf = nőalakú. A görög gineko- szó szóösszetételek előtagjaként nő-, női, nővel kapcsolatos fogalmat jelöl.

¹⁶ KALICZ 1963, 25-31.

újabb, női alakot mintázó amforákkal egészítette ki: Ráckeve (5. kép 4a-b.),¹⁷ Hernád-völgy¹⁸ és Tiszadob (5. kép 3.)¹⁹ lelőhelyekről. Alsózsolcáról is közölt egy kebles edényt, ez azonban már ismert amfora, azonos a Banner monográfiában Felsőzsolca lelőhellyel közölt edénnyel.²⁰ Kalicz N. elsősorban a balkán-anatóliai kapcsolatok szempontjából vizsgálta ezeket az edényeket, amelyeken – csakúgy, mint az idoloikon – a mellkason keresztzalag vagy azzal rokonítható díszítés van.

Kalicz N. után Torma I. és V. Nemejcová-Pavúková foglalkozott részletesebben a kebles edényekkel. Torma I. a bolerázi csoportról írott tanulmányában a mell alakú bütykökkel (brustförmigen Buckeln) díszített ismert példányokat újabbak felsorolásával egészítette ki: Nagyvázsöny, Pári, Jánosháza és Pilismarót-Basaharc lelőhelyekről említett ilyen.²¹ A fonyódi, koroncói valamint nagyvázsónyi²² (1. kép 2.) edényeket a bolerázi csoport végére keltezte,²³ míg a hernád-völgyi és felsőzsolcai edényeket a boleráz utáni időszakra.²⁴ A celldömölki példányt – amely a bolerázi csoport középső fázisára jellemző edényekkel együtt került elő – a Jánosházáról ismert, fonyódi típusú zárt együttesből származó analógia alapján szintén a bolerázi csoport végére keltezte.²⁵ Megemlítette, hogy Nitriánsky Hrádokról és Pilismarót-Basaharcról is ismertek a mellformájú bütykökkel díszített edények, s három ilyen töredék került elő Páriból is²⁶ (2. kép 1, 3, 6.).

V. Nemejcová-Pavúková az ún. Postboleráz horizont kidolgozásakor foglalkozott részletesen az anthropomorf edényekkel is. Ezt az edénytípust az amfora alakú edények egyik tipológiai változatának tekintette, s megállapította, hogy ilyen edényformák Červený Hrádokon és Nevidzanyban is előfordultak.²⁷ A már ismert anthropomorf edények inventáriumát újabbakkal egészítette ki (Bajč-Vlkanovo,²⁸ Brno-Líšen,²⁹ Šalov (Garamsalló), Seňa (Abaújszina). A Šalovról (Garamsalló) származó szórvány leletek között volt egy ginekomorf töredék is (2. kép 2.), amelynek korát a kísérő leletek alapján a Bajč-Vlkanovo leletekkel azonosnak tekintette V. Nemejcová-Pavúková.³⁰ A Seňa (Abaújszina) lelőhelyű, urnasírból származó példányon³¹ két tömör bütyök jelzi a női alakot (1. kép 5.). V. Nemejcová-Pavúková megállapította, hogy az anthropomorf edények az idősebb klasszikus badeni kultúra korai fázisában fordulnak elő. A postbolerázi horizontba sorolt példányokat a boleráziak folytatásának tekintette.

¹⁷ KALICZ 1963, Abb. 6, Taf. VII. 4a-4b.

¹⁸ KALICZ 1963, 26, Taf. VII. 7.

¹⁹ PETRÓCZY 1945, 4. kép 7, KALICZ 1963, 43. 4b. Itt jegyezzük meg, hogy Petrőczy leírása alapján (PETRÓCZY 1945, 37) ez az edény négy, szimmetrikusan elhelyezett bütyökkel és két függesztsre alkalmas fogantyúval díszített edény, tehát nem ginekomorf amfora!

²⁰ BANNER 1956, Taf. LII. 34. = KALICZ 1963, Taf. VII. 8. A rendelkezésünkre álló adatokból nem derül ki, miért közölte Kalicz N. Alsózsolca lelőhellyel a felsőzsolcai edényt. Ettől kezdve azonban ugyanaz az edény hol Alsózsolca, hol Felsőzsolca lelőhellyel szerepel a publikációkban! Magunk az első közlés nyomán Felsőzsolca lelőhellyel említjük.

²¹ TORMA 1973, 508.

²² MRT 2, Abb. 25.

²³ TORMA 1973, 508.

²⁴ TORMA 1973, 508.

²⁵ TORMA 1973, 508. A leletegyüttest az ásató, Károlyi M. dolgozza fel.

²⁶ TORMA 1973, 508, itt közelebbi adatokat nem közöl. A szóban forgó töredékeket TORMA 1977, 10. kép 11, 11. kép 16. és 12. képen közli.

²⁷ NĚMEJCOVÁ-PAVÚKOVÁ 1974, 286. Félreértések elkerülése végett csak az alaptípus fordul elő Červený Hrádokon és Nevidzanyban, ezek nem ginekomorf edények!

²⁸ Nemejcová-Pavúková szerint a 2. tűzhely anyagában amfora alakú edény hastöredéke volt, amelyen két ferde, egymást keresztező kannelúrszalag díszítés volt, mellettük az egyik oldalon pedig tömör bütyök volt. Valószínűleg a másik oldalon is ugyanilyen bütyök volt, de az letörtött (NĚMEJCOVÁ-PAVÚKOVÁ 1974, 286.). Sajnos a Pavúková által idézett irodalomban (TOČÍK 1961, NĚMEJCOVÁ-PAVÚKOVÁ 1963, Abb. 230. 6-8, Abb. 231. 1-3.) a leírt darabot nem találtam meg.

²⁹ MEDUNOVÁ-BENEŠOVÁ 1964, Abb. 16. 13.

³⁰ NĚMEJCOVÁ-PAVÚKOVÁ 1974, 286.

³¹ NĚMEJCOVÁ-PAVÚKOVÁ 1974, 74. kép. Az edénnyel kapcsolatban Torma István hívta fel a figyelmet arra, hogy ez az amfora azonos a Kalicz által Hernád-völgy lelőhellyel publikált amforával (TORMA 1977, 95. jegyzet). Kalicz N. a Hernád völgyében talált edényként említi, s köszönetet mond a kassai múzeum igazgatójának, J. Pastornak az elküldött fotóért (KALICZ 1963, 26). Legközelebb V. Nemejcová-Pavúková-Šišká közli az edényt immáron Seňa lelőhellyel, de Kalicz könyvére nem hivatkoznak (NĚMEJCOVÁ-PAVÚKOVÁ – ŠIŠKÁ 1970, Taf. 78. 8.). V. Nemejcová-Pavúková a postbolerázi fejlődésről írt tanulmányában ismét közli ezt az edényt Seňa (Abaújszina) lelőhellyel. A képaláírásból az is kiderül, hogy hamvasztásos sír lelete. Kalicz N. könyvében közölt hernád-völgyi leletre – bár részletesen foglalkozik az anthropomorf urnákkal – itt sem hivatkozik. A továbbiakban Seňa (Abaújszina) lelőhellyel említjük ezt a kebles amforát.

Kérdésesnek tartotta a felsőszolcai és ráckevei edény keltezését. Tekintve viszont, hogy a „fiatalabb klasszikus kannelírozott kerámia nagyobb leletgyűjtéseiben sem Ny-Szlovákiában sem K-Szlovákiában nem találtak ilyet ...” hallgatólagosan ezeket is a többi anthropomorf edény horizontjába sorolta.³² Ismeretei szerint az idősebb badeninél későbbi leletek között ezek az amforák nem találhatók meg.³³ Az anthropomorf edények között említett még Bardeňovoról egy korsószerű edényt is, amelyen pszeudo szubkutánfülek és egyik oldalán egymás mellett két kis bütyök is van.³⁴

1969-71 között a Kovin melletti Brza Vrba nevű lelőhelyen, a vaskapui vízi erőmű építését megelőző leletmentésen Medović késő rézkori telepmaradványt tárt fel épületnyomokkal és tűzhelyekkel. A leleteket a Cernavoda III kultúrába sorolta, s megállapította, hogy a leletanyag nagyon hasonló a szlovákiai bolerázi anyaghoz. Feltételezése szerint egyazon kulturális jelenség megnyilvánulása mind a bolerázi, mind a Cernavoda III anyag.³⁵ A gazdag leletanyagban egy ginekomorf amfora is előkerült.³⁶ A női melleket utánzó, valószínűleg belülről kinyomott bütyköket félköríves, benyomkodott díszű bordák veszik körül (1. kép 6.).³⁷ A cikkben a szerző csak a leletek katalógusát adja közre, a rövid angol nyelvű összegzésben az anthropomorf edényt meg sem említi. A telep belső kronológiájáról sincs információnk. A közölt leletanyagban kétségtelenül vannak Cernavoda III jellegzetességek,³⁸ a leletek többsége azonban inkább a bolerázi csoporthoz köthető, legjobb analógiáit Lánycsókról³⁹ és Pozsonyból⁴⁰ ismerjük.

A fontos rétegtani adatokkal szolgáló Jevišovice lelőhely C₁ rétegéből is – amely a bolerázi horizontot jelenti – előkerültek anthropomorf edénymaradványok. Két töredék díszítetlen edényből származik⁴¹ (4. kép 1, 4.). A korsó méretű edénynél tömör bütykök jelzik a kebleket⁴² (5. kép 1.), míg a másik töredéken belülről kinyomott, nagy méretű bütyök van (4. kép 4.). Ezzel egy vonalban van egy lapos, kisebb bütyök is, a másik mellett jelző bütyök nincs a töredéken.⁴³ A Jevišovicen előkerült harmadik edénytöredéken belülről kinyomott bütykök vannak, amelyeket alulról félköríves, bevagdosott díszű borda vesz körül⁴⁴ (4. kép 1.).

1982-ben Hlinskórol publikált egy mellformájú bütyökkel díszített töredéket⁴⁵ (4. kép 5.) és egy nagy méretű, kétfülű ginekomorf edényt (3. kép 3.) J. Pavelčík, amelyek apropóján röviden áttekintette a már ismert edényeket.⁴⁶ A nyakán körbefutó, bevagdosott bordával, hasán halszálkamintával díszített edényen két egymás melletti tömör bütyök jelzi a nőábrázolást. A bütykök között egymást érintő, félköríves, bevagdosott díszű bordák vannak, amelyek a nyakon körbefutó bordához csatlakoznak. Ugyanilyen díszítés van a fonyódi, seňai (Abaújszina), koroncói, pári, pilismarót-basaharci edényeken illetve töredékeken is. Ez a motívum egy krétai szobron egyértelműen a ruházatra utal.⁴⁷

B. Kovács I. említ még egy ginekomorf töredéket, amely a sajógömöri (Gemer) temető 20. sírjának kőgyűrűjében került elő.⁴⁸

A pozsonyi Pálffy kastély alagsorában végzett építési munkák során egy bolerázi gödröt is feltárt Peter Baxá és Lubomira Kaminská. A leletanyag a bolerázi csoport középső fázisára (V. Němejcová-Pavúková rendszerében Ic) keltezhető. A leletek között egy ginekomorf töredék is volt a mellen keresztezett bordákkal

³² NĚMEJCOVÁ-PAVÚKOVÁ 1974, 352.

³³ NĚMEJCOVÁ-PAVÚKOVÁ 1974, 352.

³⁴ NĚMEJCOVÁ-PAVÚKOVÁ 1970, Taf. LXXI. 2.

³⁵ MEDOVIĆ 1976, 18.

³⁶ MEDOVIĆ 1976, Taf. VI. 3., Taf. XIII. 7, Taf. XIV. 3.

³⁷ Itt jegyezzük meg, hogy nem tekinthető minden ilyen jellegű edény ginekomorf amforának, ugyanezen lelőhelyről közölt Medović egy másik amforát is (Taf. VI. 11): nyakán kétsoros, benyomkodott díszű borda fut körbe, alatta két pici bütyök, a bütykök között pedig V alakban elhelyezett kettős, ujjbenyomkodásos bordadísz van. Alsó részén seprűzéshez hasonló díszítés látható. Az említett két edény közül ez utóbbi nem anthropomorf edény.

³⁸ MEDOVIĆ 1976, Taf. IV. 6, Taf. V. 12, 13, 14, Taf. VI. 9, , Taf. VII. 5, Taf. VIII. 4, Taf. IX. 7-8, 11.

³⁹ ECSEDY 1978.

⁴⁰ BAXÁ – KAMINSKÁ 1984.

⁴¹ MEDUNOVÁ-BENEŠOVÁ 1981, Taf. 69. 2, Taf. 94. 3.

⁴² MEDUNOVÁ-BENEŠOVÁ 1981, Taf. 69. 2.

⁴³ MEDUNOVÁ-BENEŠOVÁ 1981, Taf. 94. 3.

⁴⁴ MEDUNOVÁ-BENEŠOVÁ 1981, Taf. 180. 2.

⁴⁵ PAVELČÍK 1982, Abb. 6. 1.

⁴⁶ PAVELČÍK 1982, Abb. 7.

⁴⁷ GIMBUTAS 1991, 234, Fig. 7-19.

⁴⁸ KOVÁCS 1986, 106.

díszítve⁴⁹ (3. kép 1.). A jellegzetes töredékekkel a szerzők nem foglalkoztak bővebben. V. Němejcová-Pavúková ezt a töredéket – a badeni kultúra kronológiai kérdéseit elemző munkájában – a bolerázi csoport végére jellemző leletanyag között szerepelteti.⁵⁰

A magyarországi leletanyagban is újabb darabok kerültek elő ebből az edénytípusból:

Patay Pál a tiszalúc-sarkadi rézkori telep ásatási eredményeinek előzetes összefoglalójában szintén közölt egy töredéket amelyen, női mellet utánzó, két bütyökkel díszített ábrázolás van, a bütyköket kétsoros, újjbenyomások léccel vettek körül⁵¹ (2. kép 5.). Sem a bolerázi leletanyag közelebbi keltezésével, sem a különleges lelettel nem foglalkozott részletesen a szerző e rövid áttekintésben.

Legutóbb Endrődi A. publikált részletesebb leírás nélkül egy – véleménye szerint – ginekomorf töredéket (4. kép 3.), amely a Budapest-Andor utcai feltárások során Nagy Tibor ásatásán (1947-1949) került elő.⁵² Endrődi csak röviden foglalkozott e különleges edénnyel, megállapítva, hogy V. Němejcová-Pavúková ezt a típust – az ismert analógiák alapján – a postbolerázi időszakra keltezte.⁵³ Endrődi szerint ez az edényfajta a coțofeni kultúrából is ismert.⁵⁴

A hazai leletek sorát három Somogy megyei töredék gyarapítja. Hácsról (Somogy m.) került Pusztai Rezső gyűjtéseként 1954-ben a kaposvári múzeumba egy ginekomorf töredék⁵⁵ (3. kép 2.). Nagy méretű, sötét színű, vastag falú, durvított felületű amfora töredéke. Nyakán kettős sorban körbefutó, kalászra emlékeztető, benyomkodott minta. Testének legnagyobb kiszélesedésén kerek, kidomborodó, tömör bütyök van, a bütyköt félkörívben benyomkodott pontok veszik körül. A másik mell letörött.

Ősz József ajándékaként került be a kaposvári múzeumba 1992-ben Szőlád-Nyesthegy lelőhelyről egy világosbarna amfora felső részének töredéke. Nyakán kettős sorban körbefutó, bevagdossal díszű, vékony bordák díszítik. Legnagyobb kiöblösödésén belülről kinyomott, két egymás melletti kerek bütyök díszíti, amelyek női kebleket formáznak. Az edény nyakáról V alakban háromsoros, bevagdossal díszű bordák futnak nyakláncszerűen a keblek közé. A jobb oldali bütyköt félkörívben fogja közre egy borda, a bal oldalánál ennek nincs nyoma. A töredék magassága: 14,5 cm, szá.: 14 cm (6. kép).

Balatonszemes-Szemesi berek lelőhelyen, az M7 autópálya építését megelőző feltárásokon is találtunk egy kebles edénytöredéket.⁵⁶

Jelenleg nagy területen (Morvaország, Szlovákia, Magyarország, a volt Jugoszlávia) 24 lelőhelyről 27 edény (illetve annak töredéke) ismert (8. kép).

Az összegyűjtött kebles edények telepen (Pozsony, Pári, Brza Vrba, Jevišovice, Brno-Líšeň, Hlinsko, Tiszalúc) és temetkezésből (Fonyód, Seňa (Abaújszina), Sajógömör (Gemer) egyaránt előkerültek.

A leggyakoribb típus a kissé ívelt, rövid nyakú, lekerekített hasú amfora, amely lehet díszített vagy díszítetlen. Mindkét változat közös jellemzője, hogy a melleket jelző bütykök az edény legnagyobb átmérőjén helyezkednek el. A díszített edényeknél kizárólagos forma az amforatípus, vállán egy-⁵⁷ vagy kétsoros,⁵⁸ benyomkodott díszű bordával. Hasán gyakran megfigyelhető a hosszanti irányban kialakított díszítősávok megléte.⁵⁹ A melleket jelző bütykök kis méretűek, hegyesedőek⁶⁰ vagy teltebb, lágy

⁴⁹ BAXÁ – KAMINSKÁ 1984, Taf. II. 6.

⁵⁰ NĚMEJCOVÁ-PAVÚKOVÁ 1992, 370. Abb. 6. 6.

⁵¹ PATAY 1987, 115. 31. kép 6.

⁵² ENDRŐDI 1997, 31. kép 6.

⁵³ ENDRŐDI 1997, 130.

⁵⁴ ENDRŐDI 1997, 130. Magam nem osztom Endrődi A. véleményét. Az általa idézett darab ugyanis önálló plasztika és nem edénytöredék.

⁵⁵ Ltsz: KRM. 56.11.1. Pusztai Rezső gyűjtése 1954. A darabra szakdolgozati anyaggyűjtésem során bukkantam rá. Honti Szilviának köszönöm, hogy a múzeum raktárából kikereste és közlésre átadta.

⁵⁶ A leletek feldolgozása az M7 autópálya lelőhelyeinek feldolgozását közreadó kötetben várható, ezúton is köszönetet mondok az ásatóknak, Honti Szilviának és Németh Péter Gergelynek a leletanyag közlési jogának átadásáért.

⁵⁷ Hlinsko, Sághegy.

⁵⁸ Fonyód, Felsőzsolca, Seňa (Abaújszina), Nagyvázsöny, Pári, Koroncó, Hács.

⁵⁹ Seňa (Abaújszina), Fonyód, Nagyvázsöny, Felsőzsolca.

⁶⁰ Fonyód, Felsőzsolca, Celldömölk-Sághegy, Seňa (Abaújszina), Hlinsko, Pári, Nagyvázsöny, Tiszalúc, Brza Vrba.

formájúak.⁶¹ A bütyköket különböző bordák veszik körül. Díszítetlen keresztbordát látunk a pozsonyi töredéken (3. kép 1.). Félköríves, a nyakon körbefutó bordához csatlakozó bordák veszik körül a kebleket a Hlinskoról származó edényen (3. kép 3.), a Páriban előkerült egyik töredéken (2. kép 6.), a garamsallói (Šalov) töredéken (2. kép 2.), az abaújszínai (Seňa) sírból származó edényen (1. kép 5.), a fonyódi példányon (1. kép 3.) valamint a felsőzsolcai edényen (1. kép 4.). Csak félköríves, díszített bordaszakasz van a Brza vrbai edényen (1. kép 6.). A melleket teljesen körülvevő, bevagdosott díszű borda figyelhető meg a Brno-Lišenről származó töredéken (4. kép 2.). Csak alulról keretezi bevagdosott díszű borda a jevišovicei edénytöredéket (4. kép 1.). Borda helyett kettős sorban bepontosított ívelt díszítés veszi körbe a kebleket a koroncói darabon (2. kép 4.). Félkörívben bepontosított díszítés van a Hácsról származó töredéken (3. kép 2.). A tiszalúci (2. kép 5.) és két pári töredék esetében nem rekonstruálható a díszítés (2. kép 1, 3.).

A felsoroltak közül egyik típushoz sem hasonlít az Andor utcai töredék, amelyen nem hegyes, hanem levágott bütyök van, ez alatt pedig sugarasan szétszóródó besimított díszítés található. Ez a töredék csak nagyon erős fenntartással tekinthető ginekomorf edénynek, hiszen minden részletében eltér az itt ismertetett kebles edényektől.

A díszítetlen, csak a kebleket jelző bütyökkel ábrázolt edény kevés van, ezeket elsősorban Jevišovice lelőhelyéről ismerjük.⁶² A töredékek alapján nem lehetséges a típus-meghatározás. Jevišoviceről ebből a kategóriából egy inkább korsóra, mint amforára emlékeztető edény ismert (5. kép 1.). V. Němejcová-Pavúková Bardoňovo (Barsbaracska) lelőhelyéről közölt még egy, ebbe a körbe tartozó, két függőleges szubkutánfüllel díszített korsót, amelynek hasán két egymás melletti bütyök is van (5. kép 2.).⁶³

Az anthropomorf edények közül önálló típusnak tekinthető a ráckevei melles, keresztzalagot viselő, felemelt karú edény (5. kép 4a-b.).⁶⁴ Talán hasonló gondolatiságú volt a tiszadobi függesztfüles, két bütyökkel díszített edényke is (5. kép 3.).⁶⁵

A melles edények között szokták említeni az ember alakú urnák közül is a nőket ábrázoló edényeket. Bár kétségtelenül kebles edények, nyilvánvalóan más funkciójuk miatt magam a halotti urnákhoz sorolom ezeket, ezért itt nem foglalkozom velük.

Nehéz dolgunk van, ha a kebles edények eszmei tartalmát próbáljuk megfejteni, a szakirodalomban ugyanis nem találtunk erre vonatkozó feldolgozásokat. A népszerű vallástörténész, M. Eliade munkáit segítségül hívva mindössze annyit tudtunk meg, hogy az ún. természeti népeknél a női rítusokat még nagyobb titokzatosság övezte, mint a férfiakkal kapcsolatos szertartásokat.⁶⁶ Valószínűleg ez az egyik magyarázata annak, hogy a 18-19. század néprajzosai, utazói és antropológusai a törzsi társadalmak életét vizsgálva nem sok adatot jegyezhetek fel női vagy nőkkel kapcsolatos szertartásokról, így M. Eliade munkáiban sem találtunk egyetlen adatot sem ún. kebles edényre.

A kebel egyértelműen termékenység szimbólum, de a szoptatás révén jelképezi az élet folytatóságát átörökítését is. A nagy méretű tárolóedények és a női mellek összekapcsolása talán a táplálás, az élelemforrás kifejeződése, tágabb értelemben a termékenység átörökítésére, annak megőrzésére utalhat. Elképzelhető, hogy az új termés megünneplésével kapcsolatos szertartásokon játszott szerepet ez az edény. (A hácsi edénytöredéken megfigyelhető kalászminta is ezt látszik alátámasztani.)

A másodlagos nemi jegyek egyikét ábrázoló kis méretű bütykök serdülő lányokra, vagy fiatal nőkre engednek következtetni, matróna korú nőábrázolást nem találtunk az összegyűjtött edények között. Ennek alapján nagyon valószínűnek látszik az is, hogy ezeknek az edényeknek esetleg beavatási szertartásokon lehetett szerepe.⁶⁷ Itt jegyezzük meg, hogy három esetben fordul elő, hogy idol és kebles edény egyazon lelőhelyen került elő (Bajč-Vlkanovo és Bešenov, Balatonszemes). Három lelőhelyen spiráldíszes tál és

⁶¹ Koroncó, Pozsony, Šalov (Garamsalló), Jevišovice, Brno-Lišen, Hács.

⁶² MEDUNOVÁ-BENEŠOVÁ 1981, Taf. 69, 2., Taf. 94, 3.

⁶³ NĚMEJCOVÁ-PAVÚKOVÁ 1970, Taf. LXXI, 2, NĚMEJCOVÁ-PAVÚKOVÁ 1974, 286.

⁶⁴ KALICZ 1963, Abb. 6.

⁶⁵ PETRÓCZY 1945, 4. kép 7, KALICZ 1963, 43. 4b.

⁶⁶ ELIADE 1999, 89.

⁶⁷ ELIADE 1999, 103, 110-111.

kebles edények egyazon lelőhelyen történő előfordulására van adatunk (Jevišovice, Pozsony, Brza Vrba). A spiráldíszes tálak funkciója máig nem megoldott.⁶⁸ Talán e különleges edények előkerülési körülményeinek, lelőhelyen belüli kontextusának vizsgálata közelebb visz a funkció meghatározásához.

A ginekomorf edények sírba kerülése ritkább, mint a telepen való előfordulásuk, ezért feltételezzük, hogy ilyen esetben a közösség kiemelkedő szerepet betöltő női tagjának sírja került elő, aki talán az új termés ünnepének(?) szertartásánál töltött be kulcsszerepet vagy a beavatási szertartásnál ő volt a „minden titkok tudója”.

A kebles edények – bár feldolgozásuk korántsem teljes és minden részletre kiterjedő – fontos kronológiai jelentőséggel is bírnak.

A badeni kultúra hagyományos történeti kronológiájának és modern, természettudományos módszerű datálásának szinkronba hozása mindmáig nem teljesen megoldott. J. Petrasch éppen a kebles edények segítségével igyekezett kronológiai horizontokat megállapítani a délnémetországi késő neolitikum és a badeni kultúra között. A dendrokronológia segítségével jól datálhatók a délnémetországi és svájci lelőhelyek, ahol naturalisztikusan megformált, belülről kinyomott nagy bütykökkel ábrázolt anthropomorf edények is előkerültek (7. kép).⁶⁹ E nagy méretű mellformájú bütykök és egy csészeforma alapján Petrasch a délnémet, svájci és közép-kárpátmedencei lelőhelyek egykorúságát tételezte fel.⁷⁰

Ennek a munkának éles kritikáját fogalmazta meg J. Pavelčík, aki Petrasch badeni kultúra keltezését túlságosan hosszúnak tartotta, s az általa felsorolt lelőhelyek helyesbített kulturális besorolását is közölte.⁷¹ Eszerint a Vorbaden horizontba sorolható egy Hlinskoról származó töredék, a bolerázi csoportba tartozik a Celldömölk-Sághegyről, Brno-Lišen lelőhelyről és Jevišovice C₁-ből ismert edények, míg az idősebb klasszikus badeni kultúrába (Baden IIa-IIb) tartozik a Hlinskon előkerült példány.⁷² A bosácai csoport idősebb fázisából említi még a Bánovról származó közöletlen edényt.⁷³ A Petrasch cikkben szereplő többi edény Pavelčík véleménye szerint a badeninél korábbi morvafestett kerámia emléke.⁷⁴

Ez az edényfajta olyan eszmei tartalmat, olyan vallási képzetet testesít meg, amely már a badeni kultúrát megelőzően is létezett, s talán fontos bizonyítéka a badeni kultúra sokrétű összetevői közül az eddig alig vizsgált nyugati kapcsolatnak.

A badeni kultúra emberábrázolásainak keltezése kétpólusú: az idoloikat és a kebles edényeket a badeni kultúra első felére (bolerázi csoport és korai klasszikus badeni kultúra) míg az ember alakú urnákat – Kalicz N. nyomán – a badeni kultúra kései szakaszára keltezik a kutatók. Az összegyűjtött anthropomorf emlékek alapján ez a statikus kép kissé fellazulni látszik, s talán néhány mozaik hozzásegít már bennünket ahhoz, hogy a korábbinál árnyaltabban keltezhessük a badeni kultúra különböző emberábrázolásait.

A kebles edények általánosan elfogadott keltezése is – mint már utaltunk rá – hasonló, mint a fejnélküli badeni idolké, azaz a bolerázi és korai klasszikus badeni kultúrára jellemzőek. Későbbi időszakban – a kutatás általános vélekedése szerint – nincs ilyen edény. Mint láttuk, elsősorban J. Pavelčík eredményei alapján, ez is sokkal árnyaltabb: megtalálható a Vorbaden (avagy mai terminológiával protobolerázi) horizontban is ez az edénytípus,⁷⁵ s van két adatunk arra, hogy a badeni kultúra kései időszakából is ismert: J. Pavelčík említett a bosácai csoport idősebb fázisából Banov (Bánkeszi) lelőhelyről egy kebles edényt.⁷⁶ Ugyancsak előfordul a ginekomorf edény a sajógömöri (Gemer) temetőben is. A 20. sírban ember alakú urnával együtt került elő ez a közöletlen darab. Az ásató szerint ez a sír a temető legfiatalabb sírja.⁷⁷ E két

⁶⁸ A spiráldíszes, ún. bratislavai típusú tálak legutóbbi összegző tanulmányai: MARAN 1997, MARAN 1998, MARAN 1998a, BONDÁR 2001a.

⁶⁹ PETRASCH 1984, Abb. 2.1, Abb. 3.

⁷⁰ PETRASCH 1984, 285.

⁷¹ PAVELČÍK 1988, Abb. 2.

⁷² PAVELČÍK 1988, 146.

⁷³ PAVELČÍK 1988, 146.

⁷⁴ PAVELČÍK 1988, 144.

⁷⁵ PAVELČÍK 1982, Abb. 6.1.

⁷⁶ PAVELČÍK 1988, 146.

⁷⁷ KOVÁCS 1986.

adat ugyan csak jelzésértékű – feldolgozatlanságuk miatt érdemben nem értékelhetők – mégis elgondolkodtató, mert felveti azt a lehetőséget, hogy a ginekomorf edényekben testet öltött eszmeiség, hagyomány talán nem szűnt meg a badeni kultúra későbbi évszázadaiban sem.

Az ősi társadalmak legkonzervatívabb, legnehezebben változó szférája a hitvilág. Ha tehát a badeni kultúra korai és klasszikus korszakában valamint a kultúra végére keltezhető területi csoportokban megvoltak a kultuszélet különböző tárgyi kellékei, joggal vetődik fel a kérdés, miért hiányoznának ezek e két időpont között? Volt-e „ideológiai” törés, „rendszerátalakítás” a kultikus életben? Elég nehéz elképzelni, márcsak azért is, mert a leletanyag egészében ez semmilyen módon nem követhető nyomon.

A badeni kultúra egész elterjedési területének több ezer lelőhelyéhez viszonyítva elenyésző a kultikus tartalmú leletek száma. Feltételezhető, hogy az ismert tárgyakon kívül vannak még közöletlen anthropomorf leletek a múzeumok raktáraiban (magunk is tudunk közöletlen bolerázi idollal, ginekomorf fazékról). Nyilvánvalóan sokkal több kultikus tárgynak kellett lennie egy-egy korszakban, mint amennyi az elmúlt évtizedekben előkerült. Véleményünk szerint csak idő, nagy léptékű feltárások és szerencse kérdése, valamint a még raktárakban porosodó leletek közzétételének függvénye, hogy a kronológiailag ma még hiányzó láncszemek előkerüljenek.

*

Mária Bondár

Chapters from the objectual remains of the Late Copper Age human depiction in the Carpathian Basin

According to our present knowledge, the remains of the Late Copper Age Baden Culture can be put into three groups: idols, ginaikomorf pots, anthropomorf urns.

In this paper the author deals with the so called ginaikomorf pots forming a female upper body, which was only slightly analysed by the research so far.

The author collected the already known ginaikomorf amphorae and published the new fragments as well (Fig. 3. 2, Fig. 6.). We know 27 pots, or at least their fragments, from 24 sites (Fig. 8.). This pot type, which is also important from the aspect of chronology, can be found in Moravia, Slovakia, former Yugoslavia and present Hungary. These pots can occur both at sites or funerals. The author also tried to group the collected pots according to typological aspects.

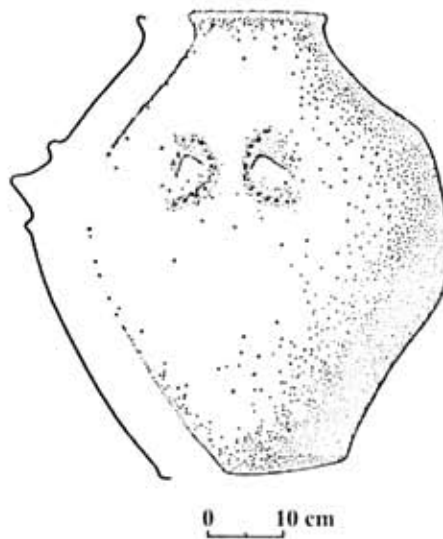
By examining the former roles of these characteristic pottery, the author assumes, that these objects had been used at fertility celebrations or at initiatory ceremonies of young females. The ginaikomorf pots before the Baden Culture, at the time of the so called moravian painted pottery, could be found in Germany and Switzerland. In the Baden Culture - according to the present research - they appear at the time of the Boleraz Group and during the following Early Classical Baden period. The author calls the attention to the fact, that this type of pottery is also present at the Late Baden Culture, so the static, bipolar dating of human depiction seems to loose up (idols and ginaikomorf pots were present in the earlier period of the culture, while anthropomorf urns were present at the late period of the culture. The religious world is a part of society, that has the biggest resistance to changes. So if something has been changed there, it should have been reflected in the rest of finds as well, but this cannot be shown in the Baden Culture. This logically means, that the three categories mentioned about the remains of religious world and cultic events had continuously been present during the period of Baden Culture, at most it has not appeared yet or it has not received enough attention.

Irodalom

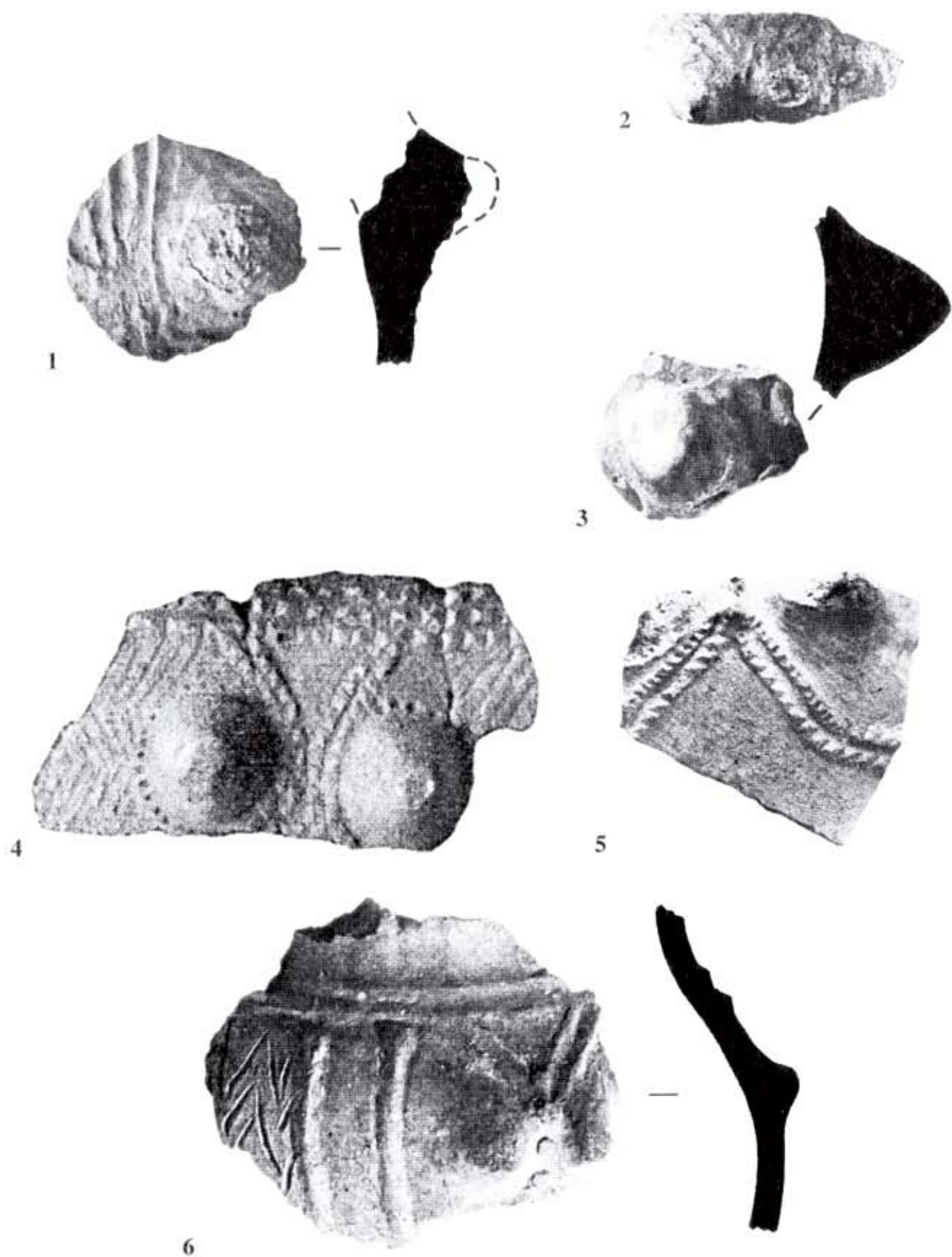
- BANNER 1956 J. BANNER, *Die Pécelér Kultur*. Budapest 1956. (ArchHung 35)
- BAXÁ – KAMINSKÁ 1984 P. BAXÁ – L. KAMINSKÁ, *Nové nálezy bolerázskej skupiny z Bratislavy. – Neufunde der Boleráz-Gruppe aus Bratislava*. SlovArch 32, 1984, 179-194.
- BONDÁR 1998 M. BONDÁR, *Chapters from the history of portroyal in the Late Copper age in the Carpathian Basin (Baden Culture)*. Kézirat 1998. (Megjelenik: In: Festschrift für Pál Patay zum 85. Geburtstag. Studien zur Metallindustrie und Glaubenwelt der Kupferzeit Mittel-Europas (Hrsg. T. Kovács)
- BONDÁR 1999 M. BONDÁR, *A badeni kultúra újabb és „elfelejtett” idolkai. – The latest and the „forgotten” idols of the Baden Culture*. WMMÉ 21, 1999, 39-59.
- BONDÁR 2000 M. BONDÁR, *Neue und vergessene Idole der Badener Kultur*. Acta ArchHung 51, 1999-2000 [2001], 23-34.
- BONDÁR 2001 M. BONDÁR, *A badeni kultúra emberábrázolásának újabb emlékei Somogy megyéből*. Kézirat 2001. (Megjelenik: SMK.)
- BONDÁR 2001a M. BONDÁR, *Contacts of the early period of the Baden Cultur in the context of a unique type (Recent data on the problem of „Bratislava type” bowls)*. Kézirat, megjelenik Antaeus 26.
- CZIRÁKY 1898 GY. CZIRÁKY, *A bogojevai őstelepről*. ArchÉrt Új f. 18, 1898, 19-24.
- ECSEDY 1978 I. ECSEDY, *Die Funde der spätkupferzeitlichen Boleráz-Gruppe von Lánycsók*. JPMÉ 22, 1977, 163-183.
- ELIADE 1999 M. ELIADE, *Misztikus születések*. Budapest 1999. (Európa Kiadó)
- ENDRŐDI 1997 A. ENDRŐDI, *A késő rézkori bádeni kultúra Budapest, Andor utcai telepnyaga a kulturális kapcsolatok tükrében. – Die Siedlungsmaterialen der spätkupferzeitlichen Badener Kultur aus der Andorstrasse im Spiegel der kulturellen Verbindungen*. BudRég 31, 1997, 121-175.
- GIMBUTAS 1974 M. GIMBUTAS, *The Gods and Goddesses of Old Europe 7000-3500 BC*. London 1974.
- GIMBUTAS 1991 M. GIMBUTAS, *The Civilisation of the Goddess*. San Francisco 1991.
- JOVANOVIĆ 1964 B. JOVANOVIĆ, *La céramique anthropomorf de l'énéolithique des Balkans et du Bas-Danube*. ArchIug 5, 1964, 9-15.
- KALICZ 1963 N. KALICZ, *Die Pécelér (Badener) Kultur und Anatolien*. Bp. 1963. (StudArch II.)
- KALICZ 1981 N. KALICZ, *Die Kopflosen Idole der Badener Kultur und ihre südlichen Beziehungen*. Symposium ... Xanthi 1981. Symposia Thracica 1981, Á, 232-256.
- KOVÁCS 1986 B. KOVÁCS I, *A Rima-medence az újkőkorban*. Bp. 1986. (ELTE Bölcsészdoktori értekezés)

- MARAN 1997 J. MARAN, *Neue Ansätze für die Beurteilung der Balkanisch-Ägäischen Beziehungen im 3. Jahrtausend v. Chr.* In: *The Tracian World at the Crossroads of Civilisations I. Proceeding of the Seventh International Congress of Thracology*. Constanța-Mangalia-Tulcea 1996. (Ed. by P. Roman) Bukarest 1997. 171-192.
- MARAN 1998 J. MARAN, *Die Badener Kultur und der ägäisch-anatolische Bereich. Ein Neubewertung eines alten Forschungsproblems*. Germania 76 (1998) 497-525.
- MARAN 1998a J. MARAN, *Kulturwandel auf dem griechischen Festland und den Kykladen im späten 3. Jahrtausend v. Chr. Studien zu den kulturellen Verhältnissen in Südosteuropa und dem zentralen sowie östlichen Mittelmeerraum in der späten Kupfer- und frühen Bronzezeit*. Bonn 1998. (UPA 53.)
- MEDOVIĆ 1976 P. MEDOVIĆ, *Eneolitsko naselje „Brza Vrba” kod Kovine. – The eneolithic settlement „Brza Vrba” near Kovin*. Grada 6-7, 1976, 5-18.
- MEDUNOVÁ-BENEŠOVÁ 1964 A. MEDUNOVÁ-BENEŠOVÁ, *Eneolitické výšinné síliště Staré Zámky v Brně-Lišni. – Äneolithische Höhensiedlung Staré Zámky in Brno-Lišen*. PamArch 55, 1964, 91-155.
- MEDUNOVÁ-BENEŠOVÁ 1981 A. MEDUNOVÁ-BENEŠOVÁ, *Jevišovice - Starý Zámek. Schicht C2, C1, C. Katalog der Funde*. Brno 1981.
- MRT 2 I. ÉRI – M. KELEMEN – P. NÉMETH – I. TORMA, *Veszprém megye régészeti topográfiája. A veszprémi járás*. Budapest 1969. (Magyarország régészeti topográfiája 2.)
- NĚMEJCOVÁ-PAVÚKOVÁ 1963 V. NĚMEJCOVÁ-PAVÚKOVÁ, *Nové hroby kultúry s kanelovanou keramikou na Slovensku. – Neue Gräber der Kultur mit kannelierter Keramik*. ArchRozhl 15, 1963, 673-679.
- NĚMEJCOVÁ-PAVÚKOVÁ 1970 V. NĚMEJCOVÁ-PAVÚKOVÁ, *Bolerázská skupina*. In: *Slovensko v mladšej dobe kamennej*. (ed.: A. Točík) Bratislava 1970, 183-192.
- NĚMEJCOVÁ-PAVÚKOVÁ 1974 V. NĚMEJCOVÁ-PAVÚKOVÁ, *Beitrag zum Kennen der Postboleráz-Entwicklung der Badener Kultur*. SlovArch 22, 1974, 237-360.
- NĚMEJCOVÁ-PAVÚKOVÁ 1992 V. NĚMEJCOVÁ-PAVÚKOVÁ, *Kultur-historische Verhältnisse in Südosteuropa zu Beginn des Horizontes Ezero – Baden und die möglichen Wege von Kontakten mit dem ägäisch-anatolischen Gebiet*. StudPraehist 11-12, 1992, 362-384.
- NĚMEJCOVÁ-PAVÚKOVÁ – ŠÍŠKÁ 1970 V. NĚMEJCOVÁ-PAVÚKOVÁ – S. ŠÍŠKÁ, *Klasičká fáza kultúry kanelovanou keramikou. – Kultur mit kannelierter Keramik*. In: *Slovensko v mladšej dobe kamennej*. (Red.: A. Točík) Bratislava 1970, 192-206.
- NOVOTNÝ 1981 B. NOVOTNÝ, *Zur Idolatrie der Badener Kultur in der Slowakei*. SlovArch 29, 1981, 131-138.
- PATAY 1987 P. PATAY, *A tiszalúc-sarkadi rézkori telep ásátásának eddigi eredményei. – Bisherige Ergebnisse der Ausgrabung in der kupferzeitlichen Siedlung von Tiszalúc-Sarkad*. FA 38, 1987, 89-120.

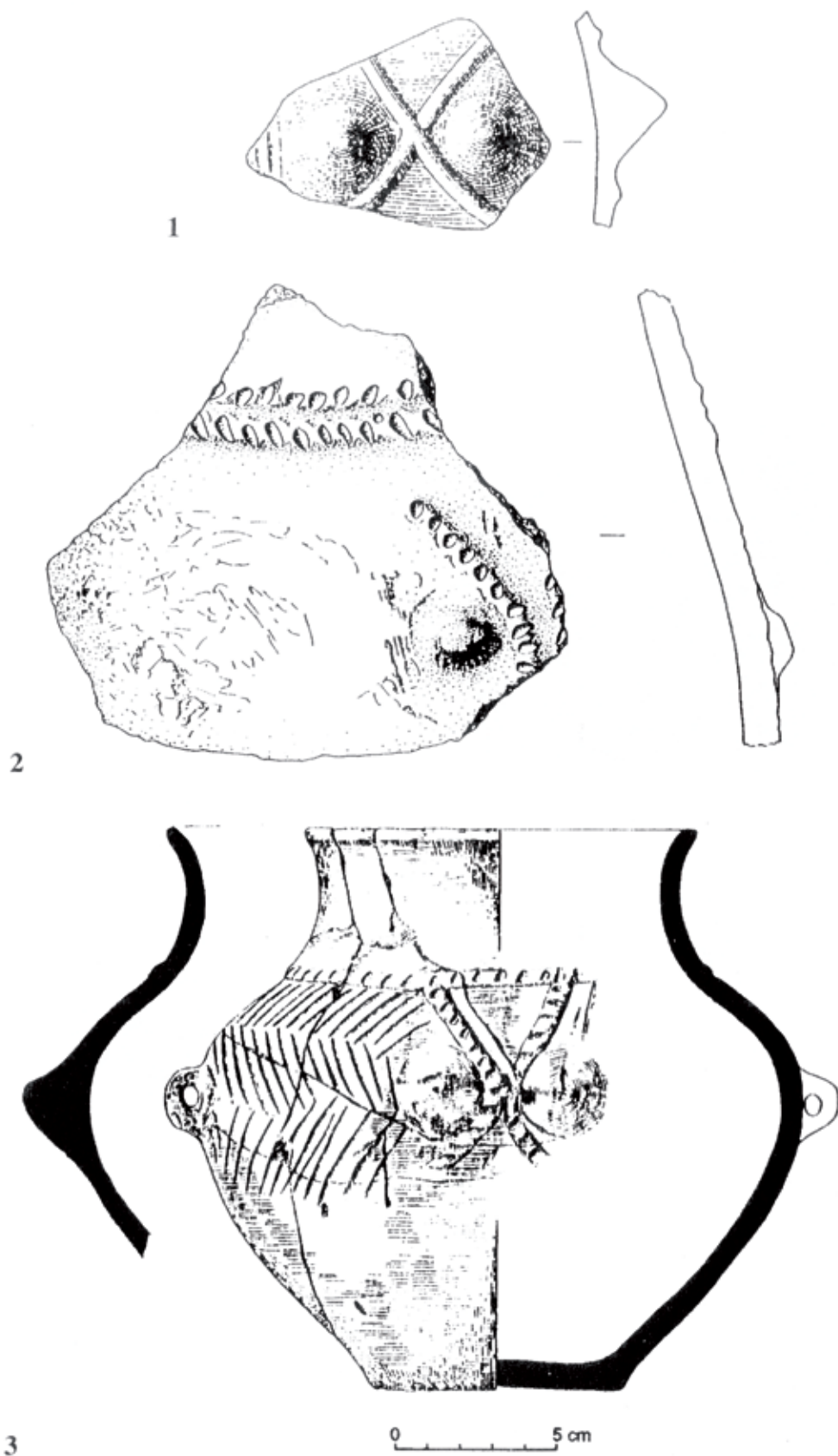
- PAVELČÍK 1982 J. PAVELČÍK, *Drobné terrakoty z Hlinska u Lipniku (okr. Přerov) I. – Kleine Terrakotten aus Hlinsko bei Lipnik (Bez. Přerov) I.* PamArch 73, 1982, 261-292.
- PAVELČÍK 1988 J. PAVELČÍK, *Zur Frage der chronologischen Stellung der Badener Kultur.* Germania 66, 1988, 142-149.
- PETRASCH 1984 J. PETRASCH, *Die Absolute Datierung der Badener Kultur aus der Sicht des süddeutschen Jungneolithikums.* Germania 62, 1984, 269-287.
- PETRÓCZY 1945 J. PETRÓCZY, *Korarázkori temető Tiszadobon. – Das frühkupferzeitliche Gräberfeld von Tiszadob.* FA 5, 1945, 35-42.
- SCHMIDT 1945 R. R. SCHMIDT, *Die Burg Vučedol.* Belgrad 1945.
- Symposium ... Baden 1973 Symposium über die Entstehung und Chronologie der Badener Kultur. (ed. B. Chropovský) Bratislava 1973.
- TASIĆ 1981 N. TASIĆ, *Die Idole der Badener Kultur.* Archlug 20-21, 1980-1981, 27-32.
- TOČÍK 1961 A. TOČÍK, *Keramiká zdobená brázděným vpichom na juhozápadnom Slovensku. – Die Furchenstichkeramik in der Südwestslowakei.* PamArch 52, 1961, 321-344.
- TORMA 1973 I. TORMA, *Die Boleráz-Gruppe in Ungarn.* In: Symposium... Baden 1973, 483-512.
- TORMA 1977 I. TORMA, *Rézkori telep Páriban. – Kupferzeitliche Siedlung von Pári.* SzBÁMÉ 6-7, 1975-1976 [1977], 29-59.
- VASIĆ 1936 M. VASIĆ, *Preistoriska Vinča.* 3. köt. Beograd 1936.

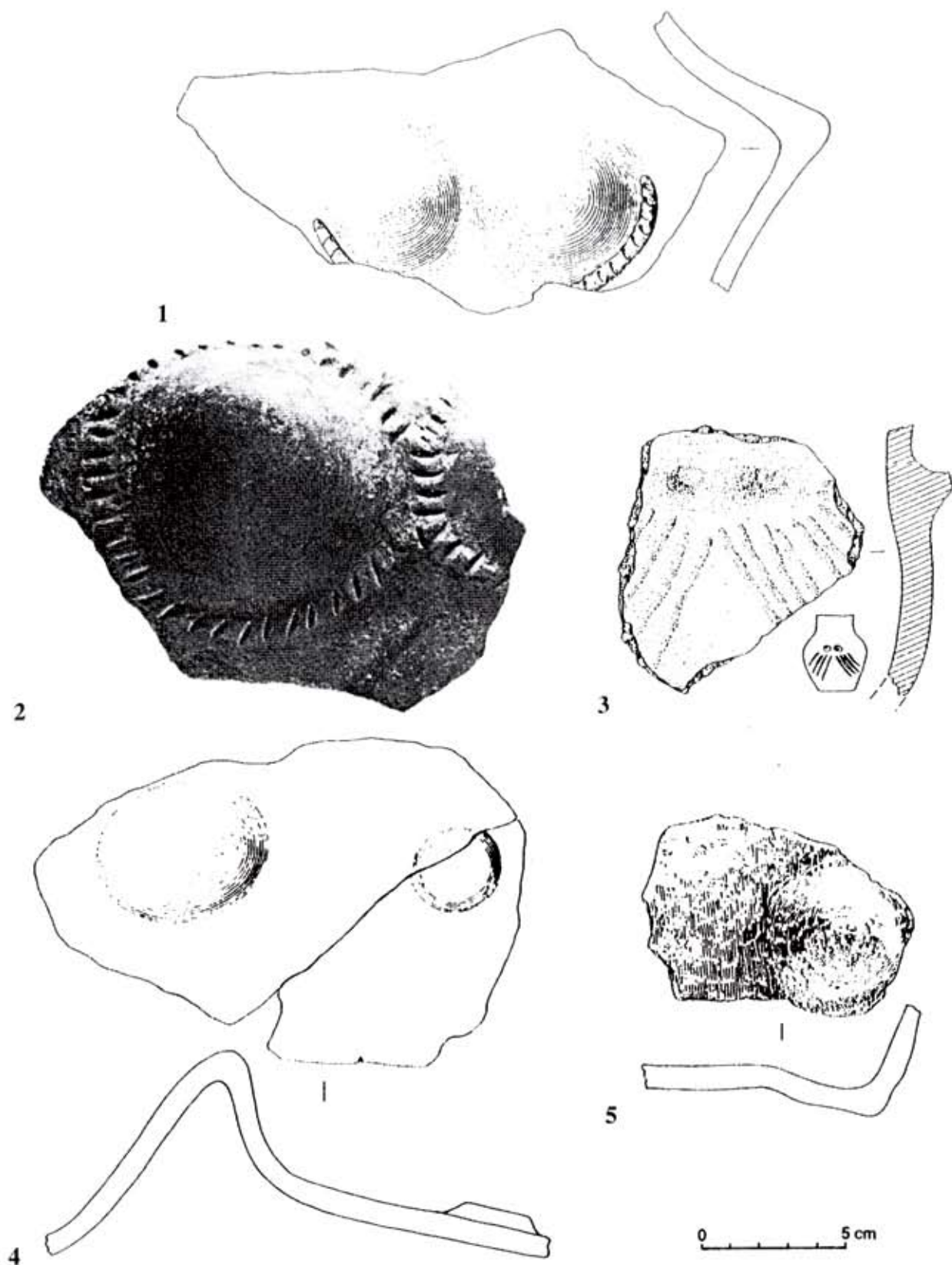
1. kép 1. Celldömölk-Sághegy (BANNER 1956. nyomán); 2. Nagyvázsony (MRT 2. nyomán);
3. Fonyód (BANNER 1956. nyomán), 4: Felsőzsolca (BANNER 1956. nyomán);
5. Šena (NĚMEJCOVÁ-PAVÚKOVÁ 1974. nyomán), 6: Brza Vrba (MEDOVIĆ 1976. nyomán).

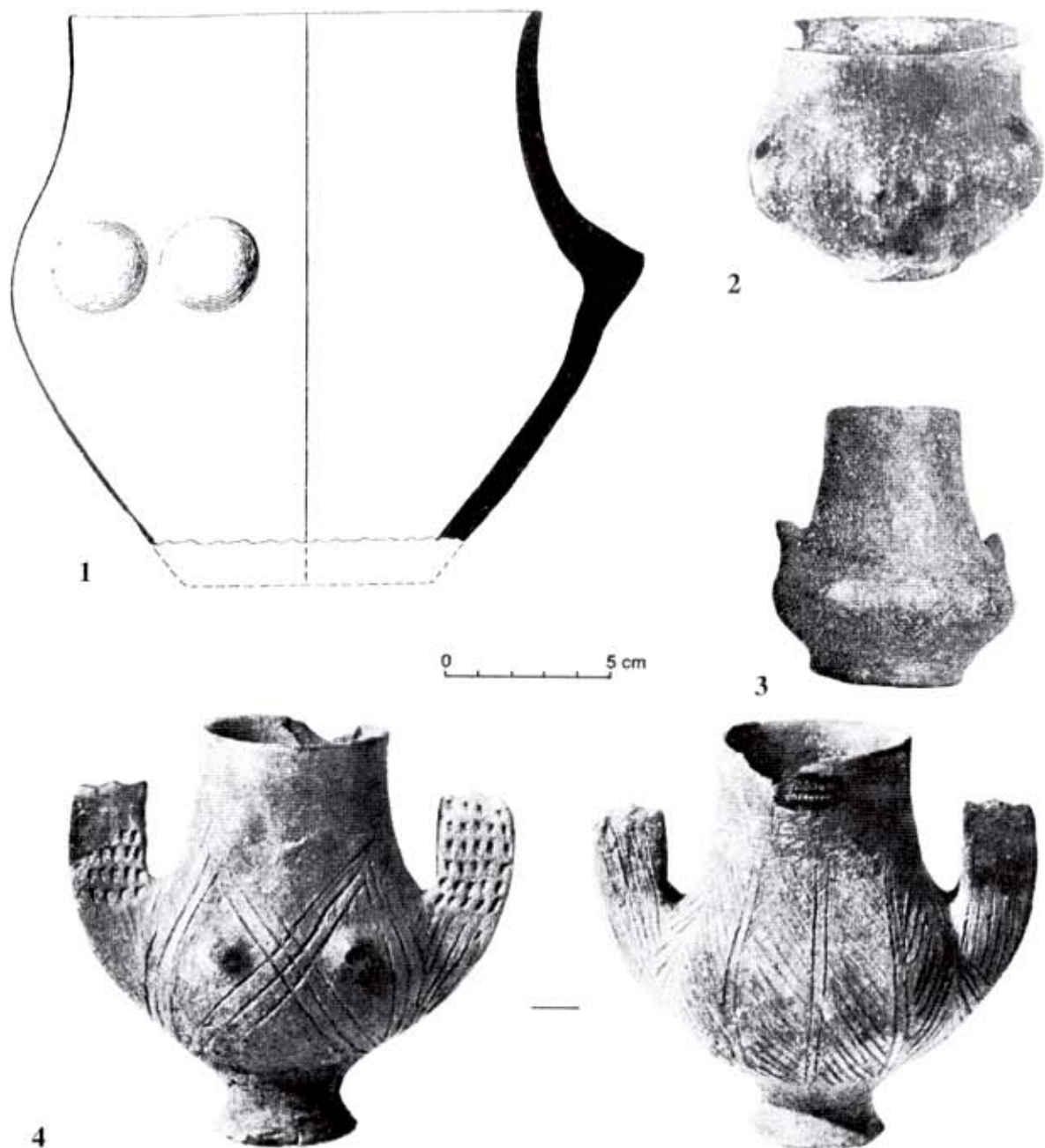
2. kép 1, 3, 6. Pári (TORMA 1977. nyomán); 2. Šalov (NĚMEJCOVÁ-PAVÚKOVÁ 1974. nyomán);
4. Koroncó (BANNER 1956 nyomán); 5. Tiszaújváros (PATAY 1987. nyomán).

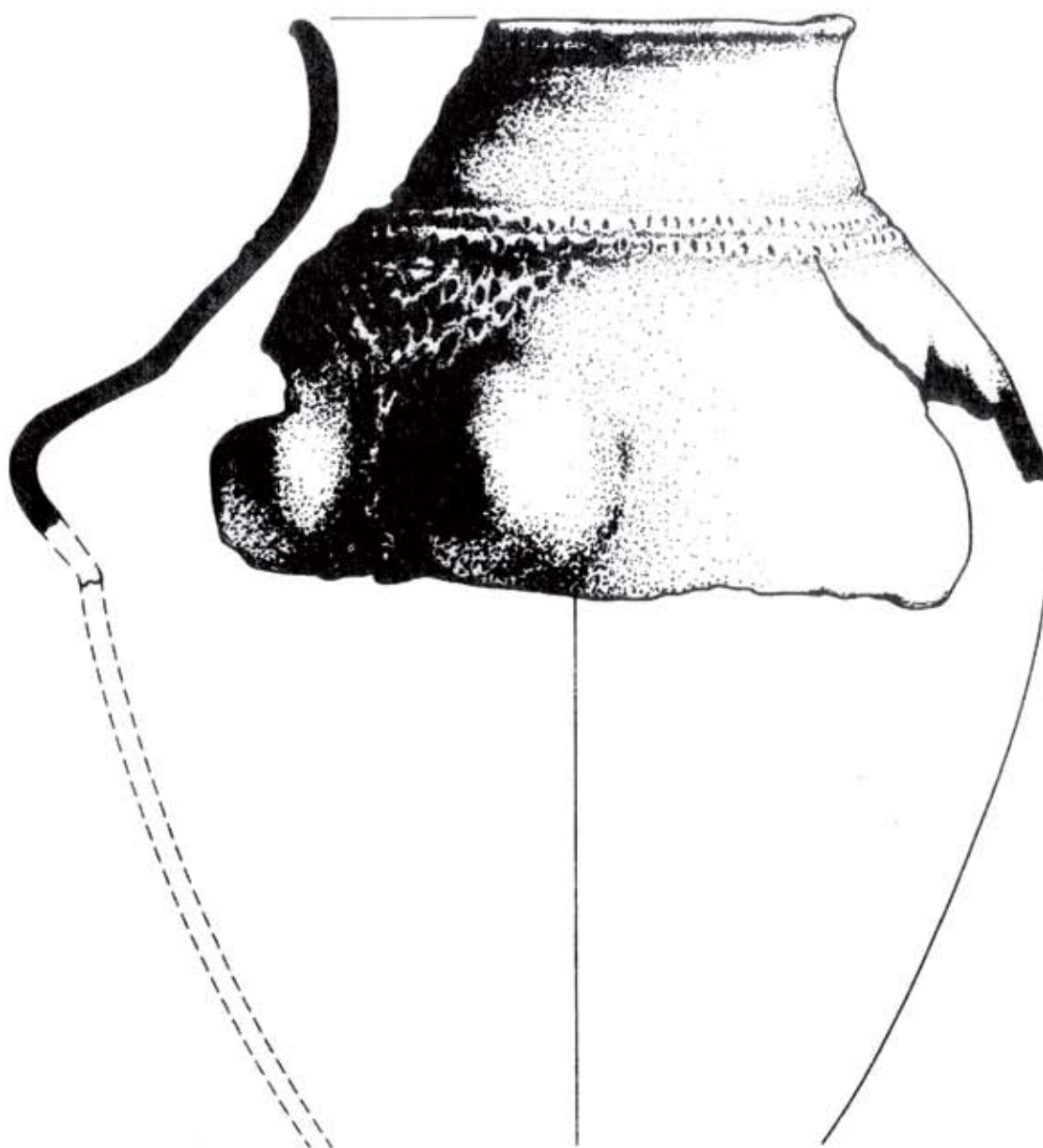
3. kép 1. Bratislava (BAXÁ-KAMINSKÁ 1984. nyomán); 2. Hács (rajzolta: Dukay Bernadette);
3. Hlinsko (PAVELČÍK 1982. nyomán).

4. kép 1, 4. Jevišovice (MEDUNOVÁ-BENEŠOVÁ 1981. nyomán);
 2. Brno-Líšeň (MEDUNOVÁ-BENEŠOVÁ 1964. nyomán);
 3. Budapest-Andor u. (ENDRŐDI 1997. nyomán); 5. Hlinsko (PAVELČÍK 1982. nyomán).

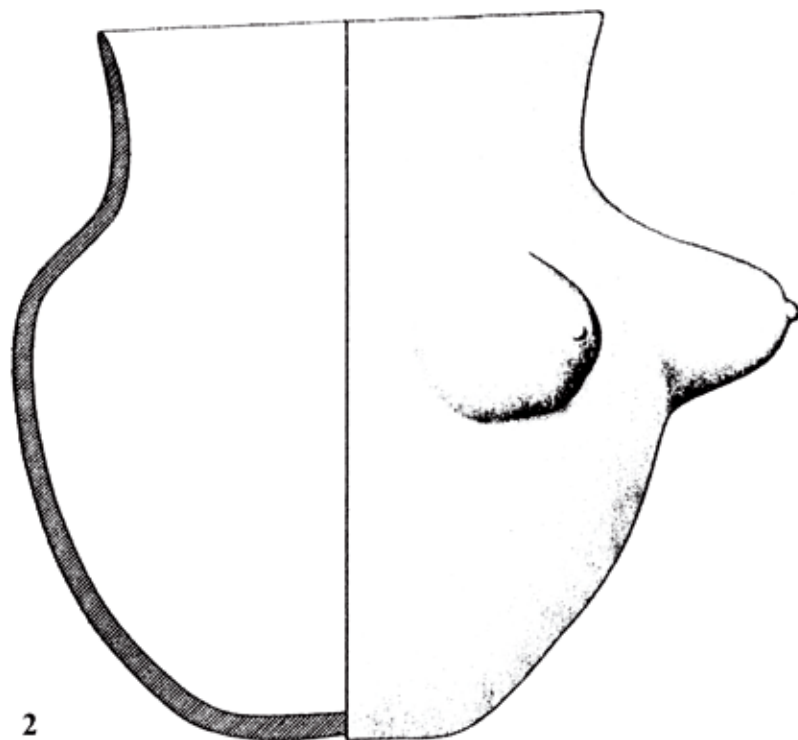
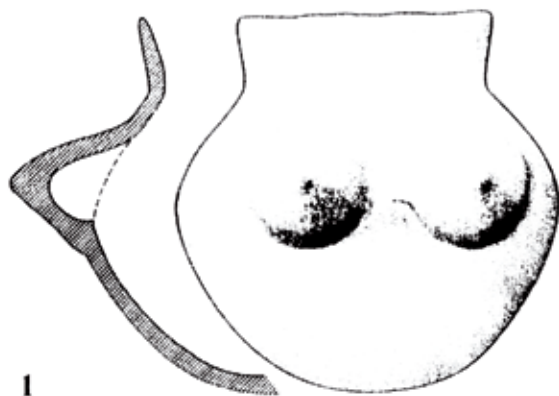

5. kép 1. Jevišovice (MEDUNOVÁ-BENEŠOVÁ 1981. nyomán);
 2. Bardoňovo (NĚMEJCOVÁ-PAVÚKOVÁ 1970. nyomán); 3. Tiszadob (PETRÓCZY 1945. nyomán);
 4a-b. Ráckeve: (KALICZ 1963. nyomán).

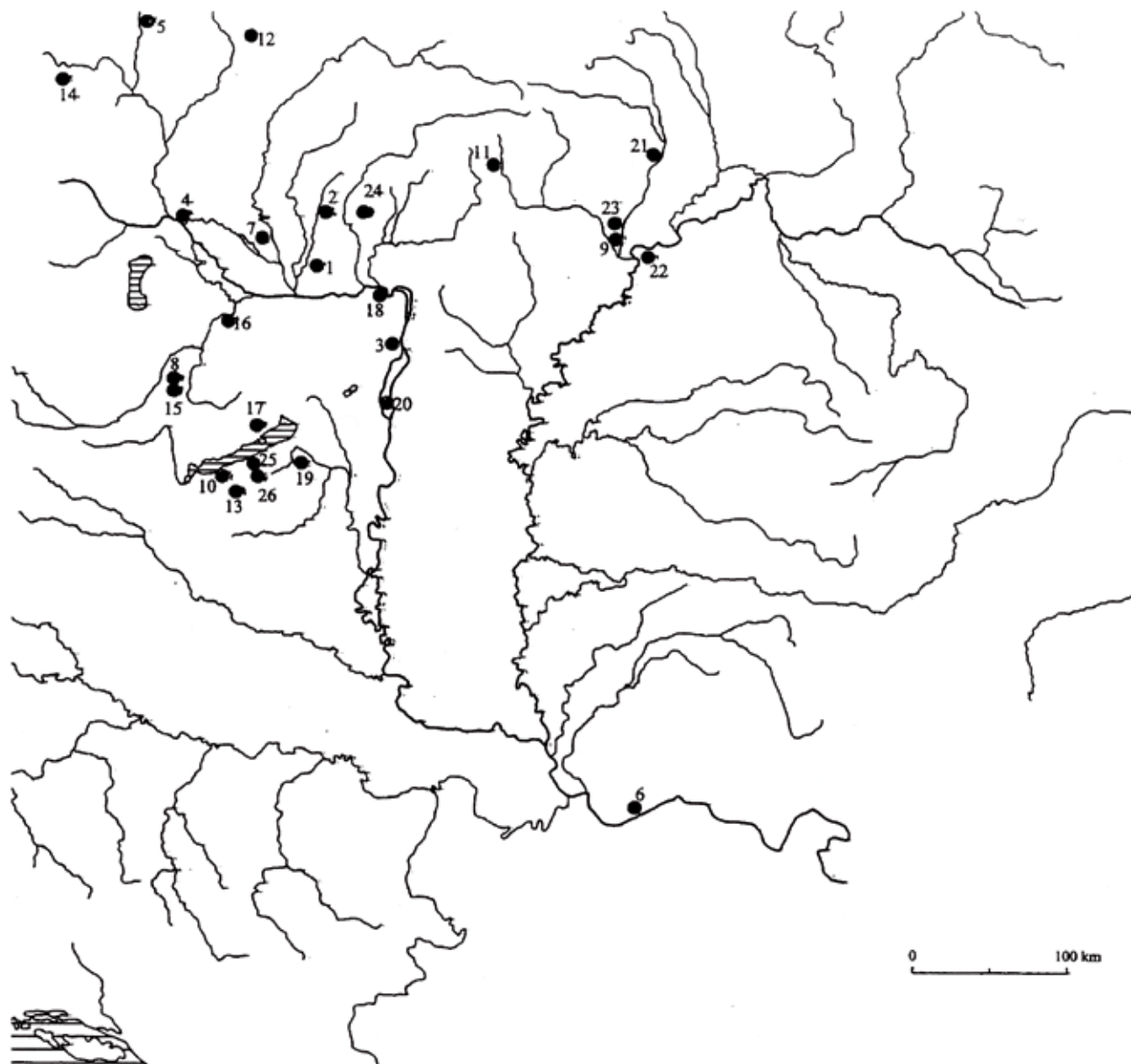

0 10 cm

6. kép: Szólád-Nyesthegy (rajzolta: Réti Zsolt).

7. kép 1. St. Aubin-Tivoli. (PETRASCH 1984. nyomán); 2. Zürich (PETRASCH 1984. nyomán) M: 1:3.

8. kép: A kebles edények elterjedési térképe. 1. Bajč-Vlkanovo, 2. Bardonovo, 3. Budapest-Andor utca, 4. Bratislava, 5. Brno-Líšeň, 6. Brza Vrba, 7. Bánov, 8. Celldömölk-Sághegy, 9. Felsőzsolca, 10. Fonyód, 11. Gemer, 12. Hlinsko, 13. Hács, 14. Jevišovice, 15. Jánosháza, 16. Koroncó, 17. Nagyvázsony, 18. Pilismarót-Basaharc, 19. Pári, 20. Ráckeve, 21. Seňa, 22. Tiszadob, 23. Tiszalúc-Sarkadpuszta, 24. Šalov, 25. Balatonszemes, 26. Szólád.